

FABINY TIBOR (IF.)

Örülök, hogy Frenkl Róbert válaszolt a felvetett kérdésre, üdvözlöm a szerkesztő tájékoztatói kész széles nyitottságát, s megköszönöm, hogy elküldte nekem a különböző felekezetek és vallások képviselőitől befutott válaszokat, kérve, hogy – mint „örletgazda” – én is fejtsem ki a kérdéssről a véleményemet. Fontosnak vélem, hogy tisztázzunk fogalmakat, hogy tudjuk, mi az átfedés és a különbség a pietizmus, fundamentalizmus, literalizmus, verbálinspiráció, evangélikizmus, törvényeskedés, moralizmus stb. között, hiszen a szavak tartalmi fedezet nélkül könnyen válhatnak megbélyegzés, címkézés eszközeivé.

Frenkl Róbert fundamentalizmuskritikájával alapvetően egyetértek, ám az ő pozícióját én a másik szélsőségek tartom, amely számomra szintén vállalhatatlan. Mint legtöbb írásában, itt is keveredik a háború utáni ébredési mozgalom iránti nosztalgia mai szekuláris világlátásával. Pedig nosztalgiából nemcsak a mai nemzedéknek, de az ébredés egykori embereinek sem lehet megélni. Az ige mondanivalójának ugyanis mindig ma kell megszületnie, azt minden nap újra ki kell találnunk: ami tegnap lélek volt, ma már betű, ami tegnap evangélium volt, ma már törvény vagy kedves, nosztalgikus emlék csupán. En bizony hiszek abban – mert mindennap megtapasztalom –, hogy a Szentírás napi igéi lehetnek útmutatók aktuális feladataink számára. Természetesen nem mágiusan, hanem értelmesen. De térjünk a témánkra!

A fundamentalista szó nekem is több jelentése van. Szinte mindegyik negatív. Lesz majd egy pozitív vonatkozása is, amelyről szintén szólni kívánok. Híveink sokszor érteletlenkedve panaszkodnak, nem értik, mi közik hozzájuk az öngyilkos iszlám fundamentalista terroristáknak a Szentírásához hűséges jámbor keresztényekhez.

A fundamentalizmus valóban olyan vallási jelenség, amely mindhárom monoteista vallásban: a zsidóságban, a kereszténységben és az iszlámban is fellelhető. Az is helyes észrevétel, hogy a vallás és a politika mindhárom világvallásban jelentkező sajátos keveredése és összefonódása is fundamentalizmus. A politikai érzelmekek és indulatokkal összekeveredett hitvallás félelmetes és veszélyes szellemet engedhet ki a palackból akár a Közel-Keleten, Amerikában vagy Magyarországon.

Mindhárom monoteista világvallás a kinyilatkoztatás vallása, s ezért mindegyikben a szent könyvnek (héber biblia, az ó- és újszövetségi Szentírás, Korán) központi szerepe van. A szent iratokhoz való viszony, azoknak isteni tekintélye, inspirációja és értelmezése mindegyik vallásban a hitélet alapjainak, „fundamentumának” tekinthető. A fun-

damentalizmus ezért elsősorban hermeneutikai (bibliaértelmezési) kérdés.

Az elnevezés egy 20. század eleji észak-amerikai protestáns mozgalomra utal, amelynek képviselői *Fundamentals* (*Alapelvek*) címen traktátusokat jelentettek meg, s a modernizmus ideológiájával szemben védelmükbe vették mindegyiket a Biblia tévedhetetlenségét és a hagyományos dogmatikai tételeket.

Mint látni fogjuk, a fundamentalizmust joggal tekintik negatív jelenségnek, ezen a ponton azonban hadd utaljak egy pozitív aspektusára is! Ez pedig az alapokhoz való visszatérés igénye a

Kis és Nagy *kátájában* nincs külön a Szentírásról szóló hittétel. Luther számára ugyanis az evangélium élő hangja a lényeges: az írott ígét megelőzi a szóban hirdetett ige, az írás csak átmeneti állapot: az ige nem kíván betű vagy könyv maradni, mert azt igényli, hogy ismét szóvá váljon, hogy azt hirdessék. Luther mindvégig azt hangsúlyozta, hogy a Szentírás a Krisztusról szóló tanúságtétel („hang”), amely törvényként és evangéliumként szólít meg bennünket.

A 17. századi lutheri ortodoxiában azonban megmerevedett a lutheri tanítás, s a Szentírás formai tekintélyé, úgy-

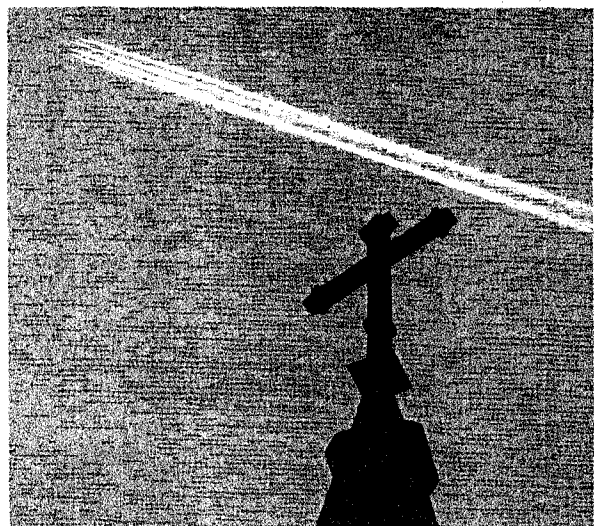

FOTO: MÉRYES GYULA

tanításbéli torzulás, a korszellemnek engedő erőző idején. Talán meghökkenő, amit most mondok: ebben az értelemben bizony Jézus és Luther is „fundamentalista” volt. Ugyanis a *Hegyi beszéd* Jézus a kortárs törvénytárgyakkal, a kor „modernjeivel” szemben Isten eredeti törvényére, a szeretet parancsára irányította a figyelmet, visszanyúl a kezdetekhez, egészen a teremtészhez. (Persze a *Hegyi beszéd* úgy is értelmezhető, hogy a kor fundamentalistáival szemben érvelt.)

Másfél évezreddel később a késő középkor divatos allegorizáló magyarázatai ellenében Luther és a reformátorok pedig Pál apostol nyomán az eredeti, jézusi alapokra, a fundamentumra (1Kor 3,11) vezették vissza a keresztény egyházat. Minden megújulási mozgalomban ezért szükségszerűen van egy ilyen értelemben vett pozitív „fundamentalista” gesztus. Ha a gesztus, a jó szándékú korrektívum megmerevedik, akkor ideológiává, fundamentalizmussá torzul.

A következőkben a fundamentalizmusról mint negatív jelenségről szólnok. Nem véletlen, hogy a fundamentalizmus Észak-Amerikában elsősorban református s nem evangélikus környezetben jelentkezett. Mindennek okai hitvallásaink különbözőségére vezethetők vissza: szemben a református hitvallásokkal (*Heidelbergi káté*, *Második helvét hitvallás*) az *Ágostai hitvallásban* vagy Luther

névezett „papirospápává” torzult. Ekkor alakult ki a „verbálinspiráció” tanítása, amelyet egyik képviselője így fogalmazott meg: „A Szentírás szerzőit Isten irónak, Krisztus eszközeinek és a Szentlélek jegyzőinek és krónikásainak nevezzük... e szerzők Isten iróttollai és az ige diktáló és inspiráló Szentlélek jegyzői és irónak voltak.” Evangélikus környezetben ezt a verbálinspirációról szóló tanítást tekinthetjük fundamentalizmusnak. Amerikában az úgynevezett Missouri Synodban lett meghatározó ez a konzervatív, másokat (még az úrvacsora közösségéből is!) kizáró szemlélet.

A bibliaértelmezés kérdése tehát alapvetően két csoportra osztja egyházainkat: konzervatívok és modernnek, illetve fundamentalisták és liberálisok táborába. A konzervatívok közé tartoznak a német és a finn ébredési mozgalmak hatását tükröző evangélikus „pietisták”, illetve főleg a református és a szabadevgyházakban megmutatózó angolszász lelki hatásra utaló „evangelikál” (evangéliumi) keresztények, akik a megtérést s az új életben járást hangsúlyozzák. Az evangélikus konzervatívok, de nem fundamentalisták! A pietisták életkeresztények, a fundamentalisták könyvkeresztények.

Ezért a legmélyebb ellentét a fundamentalisták és a liberálisok között van. Az egyik a Biblia minden szavát Isten igéjének tekinti (ez a „plenáris inspirá-

ció”), míg a második a Biblia emberi-történelmi meghatározottságát hangsúlyozza. Az első sokszor hitetlennek véli a másikat, a második pedig csőlátásúnak, rajongónak nevezi az elsőt.

Saját kutatásaim alapján verbálinspirációnak vagy fundamentalizmusnak nevezem azt a szemléletet, amely a Bibliát minden tárgyi szempontból tévedésmentesnek, tehát emberi szempontból, tudományosan (biológiailag, földrajzilag) történelmileg is csatlakozhatatlannak véli, mert szó szerint „igaz”-nak tekint benne mindent. Joggal mondta erre egy 19. századi gondolkodó (*Coleridge*), hogy az isteni „inspiráció” nem isteni „információt” jelent.

Egy református szerző (*Szabó Imre*) úgy fogalmaz, hogy a fundamentalizmus az egész Bibliát egy zárt, harmonikus rendbe próbálja illeszteni, s ebből a teológiából tan lesz, abból pedig majd törvény. Ráadásul a különféle fundamentalizmusok is mind megalkotják saját zárt rendszerüket, amelyek sokszor a legélesebb ellentétben állnak egymással. Mindezt a szerző az emberi agy működésének illusztrálásával világítja meg. Közismert, hogy az agynak két féltéjeje van: a jobb oldali az inspiráció, az intuíció, a szellemi látások helye, a bal oldali pedig a ráció, a logika, a gondolkodás központja. Amíg az eksztatikus megnyilvánulások képviselői karizmatikusok az agy jobb oldali féltéjét, a racionalista fundamentalisták a bal oldalt abszolútizálják. Az előző csoport tagjainál csak a Lélek uralkodik, új kinyilatkoztatásokat ad, s az ige elszikkad. A fundamentalizmus esetében ennek fordítottja történik: a racionalitás válik uralkodóvá, amelyek elzárkózik a Lélek hatásaitól. Az előző a racionalitástól, az utóbbi a Lélektől fél.

Jó, ha tudatosul bennünk, hogy a fundamentalizmus egyértelműen a modern gondolkodás mellékterméke, pontosabban a modern gondolkodással szembeni védekező ideológia, amely bár opponálja a modernitást, megmarad annak rendszerében. A fundamentalisták mindig is szeretik hangsúlyozni (legtöbbször persze másod- vagy harmadkézből szerzett információik alapján), hogy a legújabb kutatások „bebizonyították” a Biblia minden szempontú tévedhetetlen igazságát. Ez a szellemiség pedig idegen a Bibliától, hiszen saját ideológiájának alátámasztására kívánja használni azt.

Fontos látnunk, hogy a Szentírás nem törvénykönyv, amelynek minden betűjének szó szerint kellene engedelmeskednünk. A Szentírás különböző korokban, különféle emberek által íródott, s így magán hordozza annak a kornak a nyomatát is, amelyben keletkezett. A Szentírás a mulandó és tökéletlen emberi beszédbe öltözött isteni szó. Tetszett Istennek, hogy törekeny cserépedénybe rejtsé az ő kincsét, az evangéliumot (2Kor 4,7).

A Szentlélek által megvilágosított értelmünk segítségével beláthatjuk, hogy a Bibliának nem minden egyes szava Isten igéje. Isten igéje kétezer éven keresztül már akkor is szól, amikor még nem volt Biblia.

A bibliai szó a Szentlélek megelevenítő munkája következtében válik igévé, bibliai kifejezéssel a „Lélek kardjává”. A Szentlélek azonban a bibliai szavakat nem mechanikusan és automatikusan teszi kardjává. A Szentírás a Krisztus-hit fényében olvassuk, s azok a mondatok, amelyek ellentmondanak a szeretet elvének vagy Jézus történetének, nem válnak a Lélek kardjává. A bosszúsóltárokat ezért nem választjuk igehirdetési alapigének. Vannak olyan szövegrészek, amelyek a történelemben nem megtréshez illő, hanem mérges, például antiszemita gyűmölcsőt teremtek. Ilyen például Mt 27,25: „Az ő vére mi rajtunk és a mi magzatainkon.” (Károli-fordítás) Ez sem válhat a Lélek kardjává.

Bármennyire is tiszteljük és szeretjük a Szentírás, vigyáznunk kell, hogy betűi ne váljanak külső törvénné számunkra. A törvény betöltése a szeretet. A bibliai szöveg központi üzenete az evangélium és nem a törvény, de az is igaz, hogy a törvény nélkül nem tapasztalhatjuk meg az evangélium erejét.

Vigyázzunk, hogy hitünk centruma ne tolódjon el: ne a Bibliában, hanem az Atya, Fiú, Szentlélek Istenben gyöknyünk! A „Biblia-hit” („papirospápá”) – bálványimádás!

Néhány évvel ezelőtt egy, a Bibliát nagyon jól ismerő, ám a „Biblia-állítás” csopadját elkerülni képtelen testvérrel folytatott vitámban egy gondolat segített számomra megvilágítani a lényegét: „Isten beszéde nem azért igaz és szent, mert meg van írva, hanem azért van megírva, mert igaz és szent!” Őriási a különbség! Ha ezt belátjuk, akkor elkerüljük az írás-hit, a fundamentalizmus veszélyét, s nem csinálunk merev, fenyegető törvényt az evangéliumból.

A Szentírás betűje akkor válik a Lélek kardjává, ha a meghalljuk Isten hangját. A hit hallásból van, s ahhoz, hogy „hitből hitbe” halljunk, közösségre van szükség. Fontos, hogy az Isten igéje teremti a közösséget. Az egyház Isten igéje hirdetésének az eredménye, ám az is igaz, hogy azért hirdették Isten igéje, mert van egyház. Amint a Szentháromság Istenben és nem a Szentírásban hiszünk, úgy az Apostoli hitvallás értelmében hisszük az anyaszentegyházat és a szentek közösségét, de nem az egyházban hiszünk. Az írás olyan, mint egy partitúra: meg kell szólaltni vagy el kell énekelni ahhoz, hogy megértsük; ennél fogva az egyház imádkozó, szolgáló és hűségesen tanúsokodó közösségekben kel életre, és értelmezi az írást. A Lélek kelti életre a betűt.

Mindaddig a fundamentalista írás-hit veszélyeiről szóltam. Mindazonáltal a (rejtetten vagy nyíltan) fundamentalista testvéreinket is szeretnünk kell. Valakit akkor szeretünk, ha megszólítjuk őt, ha párbeszédet kezdeményezünk vele. Mert mindenkitől tanulhatunk. A fundamentalistától például bibliaismeretet. Megbélyegzéssel, címkézéssel nem megyünk semmire.

A szerző a Károli Gáspár Református Egyetem professzora